

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті представлено дослідження деяких аспектів правового виховання у науковій літературі.

Ключові слова: процес, правове виховання, правосвідомість, учні, вчителі, спеціальна школа-інтернат для дітей з порушеннями слуху.

В статті представлені дослідження деяких аспектів правового виховання в науковій літературі.

Ключевые слова: процесс, правовое воспитание, правосознание, учащиеся, учителя, специальная школа-интернат для детей с нарушениями слуха.

На сучасному етапі становлення правової держави Україна особливою актуальності набуває тема правового виховання особистості. Це підтверджується соціальними очікуваннями нашого суспільства, які знайшли своє обґрунтування у державних законодавчих документах (Конституція України), Законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про об'єднання громадян", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді України" та ін., у підзаконних актах та програмних документах щодо вдосконалення системи правової освіти і виховання населення (Програма правової освіти населення, Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти та ін.), у постановках президії Академії педагогічних наук України (Про концепцію превентивного виховання дітей і молоді, Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді, програмі "Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів" та ін.).

Зміст правового виховання науковці розглядають у двох аспектах: власне педагогічному, пов'язаному із формуванням особистості, і правовому, пов'язаному із формуванням правової свідомості. З точки зору психолого-педагогічної теорії і практики специфіка правового виховання міститься у наступному. З одного боку, "нормативність соціального буття людини – непорушна умова функціонування соціальної системи" і соціальна норма первинна по відношенню до

індивідуально норми, бо закріплює "стійкі соціальні зв'язки, які виникають в результаті закономірної повторюваності явищ"[5]. З іншого – індивідуальна норма виникає як результат засвоєння і реалізації соціальної норми не безпосередньо, а опосередковано, через індивідуальні норми інших людей.

Питання правового виховання досліджувались юристами та правниками. Метою таких досліджень часто є пошук злочину, аналіз причин, що його провокують, визначення засобів попередження правопорушень. І це є цілком природним, адже сама суть правового виховання передбачає діяльність, що має: по-перше, запобігти порушенням законності і прав інших осіб; а по-друге, виправити поведінку та свідомість правопорушника і захистити від правових негараздів пересічного громадянина. Адже правопорушення є наслідком недотримання законів і підзаконних актів окремими громадянами чи групами громадян.

Різні аспекти правового виховання досліджували у своїх роботах багато вчених (Д.М. Абашидзе, А.І. Долгова, М.І. Городиський, А.П. Кожевнікова, М.К. Подберезський А.С. Саломаткін, Є.В. Татарінцева, Н.О. Ткачова, М.М. Фіцула та інші). У теорії та практиці сам термін "правове виховання" трактується по-різному:

- Під правовим вихованням слід розуміти лише ідеологічну діяльність, яка спрямована на формування свідомості та поведінки у правовій сфері індивідів та їх груп [6];

- Правове виховання – це, перш за все, діяльність, яка має спрямований вплив на правову свідомість та поведінку громадян [4];

- Правове виховання має перетворювати правові норми(як зовнішній регулятор поведінки особи) в особисті норми поведінки громадян, робити їх внутрішнім регулятором [3];

- Правове виховання – процес цілеспрямованого впливу на людину з боку інших людей(вчителів, вихователів та ін.) і правових закладів, формування певної системи особистісних якостей та поведінки особи, запобігання порушень законності і прав інших осіб, захист людини від правових порушень і приниження її гідності [2];

- Правове виховання – це процес формування свідомості й поведінки особи на основі спільності прав і обов'язків, що ґрунтується на законах, прийнятих суспільством [7];

- Правове виховання – виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки школярів [9, с. 266].

Отже, для усіх вищезазначених визначень правового виховання ключовими словами є формування правосвідомості і поведінки громадян. Правове виховання впливає не тільки на свідомість, а й формує переконання і потреби суворого дотримання закону, права,

поваги до законних інтересів інших осіб і організацій, ініціативного використання кожним громадянином своїх прав та обов'язків. Показником ефективності правового виховання у кінцевому підсумку є реальні справи, вчинки у сфері правових відносин. Таким чином, предметом правового виховання є формування правосвідомості та правової поведінки особистості та її готовності діяти в рамках закону.

Правове виховання – автономна сфера позаурочної діяльності. Своєрідність правового виховання полягає у тому, що воно є наче завершальним у виховному процесі. Разом з тим воно накладається на певні, уже сформовані потреби, нахили, звички, інтереси, включаючи їх в себе, і одночасно містить свої правові цінності. Нормативність поведінки як механізм задається дитині у ранньому віці, тобто на момент включення людини у процес правового виховання у її свідомості уже наявні норми деліквентної поведінки. Л.С. Виготський писав, що "вся культурна поведінка дитини виростає на основі її примітивних форм, але цей ріст часто означає боротьбу, відтиснення старої форми, іноді повне її знищення, іноді "геологічне" нашарування різних генетичних епох, які роблять поведінку культурної людини схожою на земну кору"[1].

Дитина входить в учнівський колектив з уже сформованими під впливом сім'ї, дошкільного закладу, неформального спілкування певними моральними правилами. У процесі навчання учні засвоюють конкретно визначені норми і цінності, вчать застосовувати їх у житті.

Отже, метою правового виховання учнів є формування у них правової культури громадянина України, що складається передусім зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності дотримуватися і виконувати закріплені в них вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активної участі в управлінні державними справами, рішучої боротьби з порушниками законів [9, с. 266].

Порівнюючи правове виховання з іншими складниками виховання, М.М. Фіцула зазначає специфіку правового виховання, що обумовлена соціально-правовим статусом учнівської молоді у суспільстві, а саме: матеріальна залежність школярів від батьків чи осіб, що їх замінюють, постійний контроль з боку вчителів та вихователів, брак правових знань та досвіду правових відносин, необхідність засвоєння правових законів, правових норм, якими їм доведеться керуватись у майбутньому. Вчений чітко окреслює завдання правового виховання:

- 1) озброєння учнів знаннями законів, підвищення їх юридичної обізнаності, систематичне інформування їх про актуальні питання права;
- 2) формування в учнів правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення

особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації;

3) формування в учнів поваги до держави і права, розуміння дотримання вимог законів;

4) вироблення в учнів навичок і умінь правомірної поведінки;

5) формування в учнів нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, прагнення взяти посильну участь у боротьбі з цими негативними явищами, вміння протистояти негативним впливам;

6) подолання у правовій свідомості хибних уявлень, що сформувалися під впливом негативних явищ, життя [9, с. 267-269].

В теорії та методиці правового виховання виділяють потрібну ієрархію цілей, спрямованих на формування специфічних якостей особистості у правовій сфері: формування системи правових знань(найближча мета), формування правових переконань(проміжна мета), формування мотивів і звичок правомірної, соціально активної поведінки(кінцева мета). Правове виховання реалізується в щоденних громадянських відносинах і складається з формування у дітей поваги до існуючих законів, недопустимості їх порушення. Дослідження, проведені Л.І. Горшеніним, Т.Б. Ліхачовим продемонстрували, що значна кількість школярів загальноосвітніх шкіл практично не знайомі із своїми правами, мають нечіткі уявлення про правову систему держави, не мають моделі правомірної поведінки. У житті вони частіш за все дослухаються до власної інтуїції. Відомості про право, що поширюються газетами, радіо, телебаченням та іншими засобами масової інформації, з різних причин можуть мати суттєві прогалини та небажані деформації.

В контексті дослідження процесу формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху, нас цікавить висвітлення проблеми правового виховання у спеціальних школах-інтернатах для дітей даної категорії.

Як наголошують дослідники (Л.І. Аксьонова, О.І. Алексєєв, Б.О. Юлін, І.О. Щербакова), глухі та слабочуючі діти не завжди ведуть себе відповідно вимог правових норм, порушують їх. Це буває внаслідок нерозуміння певної ситуації, поведінки оточуючих та вимог, які висуваються до дітей. Тому важливим моментом у роботі з учнями з порушеннями слуху є проведення щоденних пояснювальних бесід, використання певних ситуацій для пояснення норм поведінки. Правове виховання учнів з порушеннями слуху має певні особливості. Порушення функцій слухового аналізатора порушує контакти з оточуючими і в зв'язку з цим обмежує можливості нечуючих помічати та усвідомлювати різноманітність стосунків, що існують в умовах суспільства.

Глухі та слабочуючі учні за законом мають ті ж права і обов'язки, що і чуучі, але їх знання, уявлення, поняття часто бувають

несформованими, а життєвий досвід іноді не дозволяє орієнтуватись у вирі подій. Проте гуманність та обов'язок суспільства полягають в тому, щоб виховати дітей з порушеннями слуху повноцінними громадянами своєї держави, які готові до адекватного сприйняття вимог та програмування своєї поведінки у встановлених межах.

Практика показує, що діти з порушеннями слуху до поступлення в дитячий навчальний заклад(дитячий садок, школу) уже мають певні елементарні правові уявлення, засвоєні у сім'ї. Проте багато правових понять, пов'язаних із загальною організованістю, культурою поведінки, вмінням жити і працювати у колективі, сформовані недостатньо. Тому завдання сурдопедагога полягає в тому, щоб виявити обсяг правових уявлень кожної дитини і проводити послідовну роботу по збільшенню цього обсягу. Позаурочна діяльність в умовах спеціальної школи-інтернату створює сприятливі умови для цілеспрямованої роботи з дітьми для успішного формування їх поглядів, уявлень, понять та смаків.

Як свідчать наші спостереження, не дивлячись на те, що у дітей з порушеннями слуху обмежений контакт з оточуючим світом, з соціальним середовищем, для них, зазвичай, характерною є адекватна поведінка, вони щирі і безпосередні, працелюбні і вдячні за доброту, мають значні потенційні можливості для розумового та морального розвитку.

Для дітей з порушеннями слуху часто проблемою є правильна оцінка власної поведінки, поведінки товаришів. Перехід від загальної оцінки соціально значущих рис особистості до більш специфічних здійснюється у нечуючих на 2-3 роки пізніше, ніж у чуючих [8].

У процесі накопичення у нечуючих учнів морального досвіду діти глибше усвідомлюють сутність та характер стосунків, які виникають у їхньому житті. Усвідомлення учнями своїх стосунків та їх реконструкція на основі засвоєних моральних понять, усвідомлення правових норм суспільства та необхідності їх дотримання є важливими умовами правового виховання. Поступово у школярів формується почуття обов'язку та громадянської відповідальності як вищого прояву єдності переконань та діяльності, як результат морального та правового досвіду і передумов до його подальшого збагачення.

В галузі правового виховання дітей з порушеннями слуху спеціальна школа покликана вирішувати наступні завдання:

- роз'яснення законів, норм моралі, правил поведінки в школі, вдома, в громадських місцях;
- пояснення ролі організацій та осіб, які забезпечують порядок;
- формування правосвідомості; закріплення свідомого відношення до виконання правил і законів; виховання почуття відповідальності за свої дії;

- набуття деяких навичок правоохоронної та природоохоронної діяльності.

У практиці навчання та виховання дітей з порушеннями слуху можна виокремити декілька етапів формування правових знань та правової свідомості.

На першому етапі (молодший шкільний вік) у дітей формуються уявлення про закони нашої країни, правила праці, побуту, поведінки в школі, вдома, на вулиці.

Другий етап (середній вік) спрямований на вивчення правових понять; закріплення соціального відношення до виконання правил і законів; формування особистісної відповідальності за поступки. На цьому етапі здійснюється всебічна підготовка підлітка до засвоєння тих соціальних позицій, які є закономірними і нормальними у його віці, а також до позицій дорослого відповідального громадянина. Таким чином створюються передумови для необхідного виконання адресованих особистості вимог суспільства і держави, для її активної суспільно корисної діяльності.

На третьому етапі (старший шкільний вік) у школярів розвивається позитивне відношення до закону, до виконання його вимог. На цьому етапі здійснюється діяльність з формування у нечуючих учнів умінь та навичок застосування правових знань у власній практиці, поведінці, спілкуванні, формування правосвідомості.

Школа – складний і великий колектив, у якому відбувається формування особистості учня. Особливе значення у процесі становлення особистості вихованців відіграють спеціальні школи для дітей з особливими потребами, в тому числі для дітей порушеннями слуху. Адже, в основному, це заклади інтернатного типу, у яких дитина перебуває цілодобово, а якщо проживає у віддаленому від школи районі, - знаходиться у закладі декілька тижнів та місяців. Тому на спеціальну школу-інтернат покладаються виховні завдання набагато відповідальніші, ніж на загальноосвітню школу. Саме одним із завдань є формування високих моральних принципів в умовах навчальної та позакласної діяльності, знань про правопорушення як наслідок морально-психологічної зміни особистості, деформації її потреб та інтересів, життєвих орієнтацій та мотивів поведінки.

Формування правових понять – процес тривалий, такий, що потребує багаторазової демонстрації, допомоги з боку педагогів та щоденних вправ. Кожна нова дія, що пов'язана із засвоєнням правового мінімуму, потребує словесного оформлення, тому одночасно із формуванням правових понять, звичок розвивається мовлення, збагачується словник, засвоюються навички мовленнєвого спілкування.

Спеціальні дослідження з правового виховання осіб з порушеннями слуху, а також щоденна практика свідчать, що глухі та слабочуючі діти не завжди поведуть себе у відповідності з вимогами правових норм, часто порушують їх. Це викликано нерозумінням конкретної ситуації та поведінки оточуючих (Т.В. Розанова, Т.Г. Богданова, Є.Г. Речицька).

Основними формами організації позаурочної роботи в молодших класах є екскурсії, спеціальні ігри, драматизації. Із розвитком мовлення учнів збільшується складова словесних методів(бесіди, розповідь). Елементи правознавчих знань учні отримують на уроках читання, ознайомлення з довідками. Школярі читають тексти, знайомляться з різноманітними вчинками дітей та дорослих, вчать оцінювати їх.

У середньому віці в учнів зміцнюються знання законів та формуються уміння використовувати їх в оцінці своїх вчинків та вчинків товаришів. Урізноманітнюються форми роботи: зустрічі з працівниками міліції, подальше обговорення спільно переглянутих фільмів, проведення тематичних вечорів.

Для старшокласників характерним є порівняно вищий рівень самосвідомості. Якщо у молодшому та підлітковому віці переважаючим фактором правового виховання є моральні уявлення, то у юнацькому віці посилюється роль правових знань. Особливе місце відведено навчальному предмету "Основи правознавства". У цьому курсі систематизуються початкові відомості про державу і право з використанням наочного матеріалу, конкретних прикладів, з опорою на уже існуючі моральні уявлення. Проте, як показує наше дослідження, програма з "Основ правознавства" є досить складною для засвоєння учнями з порушеннями слуху. Опанування програми та підручника для загальноосвітньої школи є нелегким завданням для учнів з порушеннями слуху. Значний обсяг завдань, велика кількість складних юридичних термінів ускладнюють процес засвоєння необхідних знань. В позаурочний час можна використовувати соціально-ділові ігри, розбір конкретних життєвих ситуацій, щоб вчити дітей обговорювати поставлені завдання; давати справедливу оцінку учасникам конкретної ситуації; відстоювати інтереси людини, передбачаючи наслідки своїх та чужих дій та ін.

Спланована та послідовна робота з правового виховання нечуючих школярів в позаурочний час, надання їм своєчасної допомоги, організація сприятливого клімату в дитячому колективі, створення умов для емоційних контактів, для творчого самовираження кожного є досить ефективними засобом профілактики правопорушень серед нечуючих учнів та сприяють адаптації випускників з порушеннями слуху до життя у суспільстві. Разом з тим, необхідно зазначити, що правове виховання учнів з порушеннями слуху має певні особливості, які відрізняють його

від правового виховання у загальноосвітніх школах. І хоча у науковій літературі розглянуто сутність, мету, завдання правового виховання, його оптимальні методи та форми роботи, проте усі вищезазначені моменти стосуються загальноосвітніх навчальних закладів. Тому дослідження питань правового виховання учнів спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з порушеннями слуху є актуальним питанням сурдопедагогіки.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. История развития высших психических функций: Собрание Сочинений: Т.3 / под ред. А.Н.Матюшкина. – М.: Педагогіка, 1983. – 124 с.
2. Городиський М.І. Педагогічні умови забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя: Дис... канд. пед. наук. – Харків: Харківський юридичний університет, 2000. – 21с.
3. Долгова А.И. Правовое воспитание молодежи. – М.: Знание, 1979. – 294 с.
4. Правовое воспитание молодежи / под ред. Н.Н.Козюбры. – К.: Наукова думка, 1985. – С.86.
5. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность. – М.: Знание, 1986. – 196 с.
6. Маркова Г.Д. Научные основы и организации правового воспитания молодежи. – К.: Вища школа, 1979. – 152 с.
7. Подберезський М.К., Безбородий В.О. Формування правової культури. Теоретичні та методичні основи. – Мукачево: Елара, 1999. – 276 с.
8. Туджанова К.И. Работа по правовому воспитанию школьника с нарушенным слухом во внеурочное время // Развитие детей с нарушениями слуха во внеурочной деятельности: пособие для учителя и воспитателя спец.(коррекц.) образоват. Учреждений I и II вида / под ред. Е.Г. Речицкой. – М.: ВЛАДОС, 2005. – 295 с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Академія, 2002. – 528 с.

The research of some aspects of legal education in science fiction is represented in this article.

Keywords: process, legal education, legal consciousness, pupils, teachers, special boarding school for pupils with dull hearing.

Отримано 06. 12.2010 р.